Türk Dünyası
Tarih
Kültür Dergisi

Sayı #463 Fiyat ₺200.00

Ağustos 2025
Cilt: 78
Aylık Süreli Yayın
Issn: 1305-9769
Modem: 112483

BORALTAN FACİASI: Tarih, Vicdan ve Siyaset

"Boraltan Faciası", tarihsel bir olaydan çok daha fazlasıdır. Bu trajik olayın coğrafi olarak nerede gerçekleştiği, kaç kişinin iade edildiği ya da bu kararın hangi siyasi aktörlere ait olduğu tartışmaktansa 1945'te SSCB'ye iade edilen Azerbaycan Türkü mültecilerin durumuna odaklanarak olayın Türkiye ve Azerbaycan kamuoyundaki vicdani, siyasi ve kültürel yansımalarını incelemek, olayın toplumsal hafızada bıraktığı izleri takip etmek daha gerçekçi bir tutum olacaktır.

Doç. Dr. Tuğba Eray Biber

Türkistan Adı Üzerine
Çobankır

Teşkilât-ı Mahsusa'nın Trablusgarp Savaşı'ndaki Faaliyetleri
Sencer Türk

Sâmerrâ Kentinin Türk-İslam Kültürünün Oluşumuna Etkisi
Muhammed Emir Güler

Kapak Agustos2025.indd 1 5.08.2025 14:39:48

Millet Cevherleri / 8

Kırım Tatar edebiyatı ve gazeteciliğinin mümtaz şahsiyetlerinden A.R. Kadrizade, bir düşünür ve yetkin yazar olarak millî uyanışın öncü isimlerinden biriydi. "Millet" gazetesinin sayfalarında kaleme aldığı makalelerle cehalete meydan okurken, bilim ve İslam'ın aydınlatıcı ilkelerini harmanlayarak halkı fikren ve ruhen aydınlattı. Onun bu çalışmaları, kimlik bilincini pekiştiren, siyasî baskı koşullarında dahi millî birliği ve dirayeti teşvik eden birer manifesto niteliği taşıdı.

Dr. Tahir Nureddinoğlu Kerim*

Abdurrahman Rahmi KADRİZADE (1876-1938)

Abdurrahman Rahmi Kadrizade, Kırım Tatar millî edebiyatı ve gazeteciliğine önemli katkılar sağlamış, çok yönlü bir şahsiyettir; şair, yazar, araştırmacı ve çevirmen kimlikleriyle tanınmıştır. Bu çok yönlü kimliğinin bir yansıması olarak, Émile Zola'nın "Para" (1930), Raffaello Giovagnoli'nin "Spartaküs" (1930) ve Mihail Şolohov'un "Kaldırılmış Toprak" (1934) romanlarını Kırım Tatarcasına başarıyla kazandırmıştır. Çevirilerinin yanı sıra, kaleme aldığı bilimsel makaleler ve şiirler de onun edebî mirasının önemli bir parçasını oluşturmaktadır. Nitekim, bu zengin külliyatı, Kırım Tatar ve Azerbaycan dillerinde yayımlanan "Tercüman", "Füyüzat", "Millet", "Yeni Dünya", "İleri", "Közaydın" gibi dönemin önemli süreli yayınlarında okuyucuyla buluşmuştur.

A. Kadrizade, Kırım Hanlığı'nın saray edebiyatı geleneklerini sürdürerek tarih (kronogram, tarih düşürme sanatı) ve nazire (taklit, parodi) türlerinde önemli bir ustalık sergilemiştir. Yazarın günümüze ulaşan eski defterlerinde, akrabalara, siyasî ve toplumsal figürlere, dinî şahsiyetlere ithaf edilmiş yaklaşık 40 kronogram ve elejiye rastlanmaktadır. Kadrizade'nin hiciv niteliğindeki nazireleri de dikkat çekicidir. Örneğin, Cemil Kermençikli'nin "Tatarım!" şiirine yazdığı ve 1918'de "Millet" gazetesinde "Kermençikli'ye Nazire" başlığıyla yayımlanan parodi, Kermençikli'nin ahlâkî değerlerini abartarak aşırı milliyetçiliğini alaycı bir üslupla eleştirir.

Söz konusu parodi, o yıllarda Kırım Tatar entelijansiyası arasında cereyan eden ideolojik polemiklerin bir yansımasıdır. Kadrizade, Türkçülük ve Tatarcılık ekseninde bölünen entelijansiya içinde daha mutedil bir millî kimlik arayışını savunarak, Kermençikli'nin coşkulu milliyetçiliğini dengelemeye çalışmıştır. Ancak, Kermençikli'nin vatansever şiirleri ve makaleleri, millî kimliğin güçlü bir sesi olarak, tarihsel mücadeleler ve baskılar karşısında Kırım Tatar halkının birliğini pekiştirmiş ve günümüzde de derin bir yankı uyandırmaktadır. Bu kalıcı mirasın bir göstergesi olarak, "Tarih" dergisinin önceki sayısında onun yayınlarından örnekler sunulmuştur.

A. Kadrizade'nin eserlerinde karikatüristik tasvirler ve taşlamalar öne çıkar. Manzum taşlaması olan "Son Gayret"te, Kırım Tatarlarının millî kurtuluş hareketinin olayları yansıtılır; baskıcılar, halkın enerjisini tüketen sülükler ve tehdit oluşturan yılanlar metaforlarıyla betimlenir. Sone formunu kullanarak düşünce ve duygularını ifade eden yazar, keskin alaycılığını ironi ve kara mizahla harmanlar. Gündelik yaşamın sorunları aracılığıyla hoşgörü,

Tahir Kerim_agustos8.indd 12 5.08.2025 15:08:59

eşitlik, dürüstlük ve adalet gibi değerleri vurgular. Masal, fabl ve fıkralara özgü alegori, dolaylı anlatım, kişileştirme ve grotesk teknikleriyle kaprisli gelin, şehvet düşkünü molla, bahtsız sohta, "adil" tiran, cimri tüccar ve hamal gibi hicivsel tipler yaratır.

Kadrizade'nin dil kullanımının özellikleri dikkat çeker. Erken dönemde Osmanlı Türkçesine yakın, Arapça ve Farsça alıntılarla zenginleştirilmiş bir dil kullanan yazar, daha sonra Oğuz ve Kıpçak lehçelerinin harmanlandığı sadeleştirilmiş bir Orta Türkçeyi benimsemiştir. Örneğin, Kadrizade'nin Rus edebiyatı klasiklerinden çevirdiği İvan Krılov'un sosyo-politik fabları, 1917-1930 yıllarında Kırım'daki süreli yayınlarda yayımlanmış ve derin içeriği ve zengin imgeleriyle öne çıkmıştır. Bu eserlerde, geleneksel eğitimin geliştirilmesi, sosyal eşitsizlik, sahte din adamlarının etkisi ve eski yazı sisteminin reformu gibi sorunlar ele alınmıştır. Kadrizade'nin edebî ve siyasî eserleri, büyük ölçüde geniş halk kesimlerinin karşılaştığı sorunlara odaklanmış olsa da, onun asıl hedefi ve temel vurgusu, halkın genel eğitimi ve toplumsal bilinçlenmesi olmuştur. Bu doğrultuda kaleme aldığı önemli eserlerden biri de, tifüs salgını döneminde Kırım Tatar toplumunu aydınlatmayı amaçlayan, 24 Şubat 1920'de "Millet" gazetesinde yayımlanan "Huddâm Efendilerin Dikkatine" başlıklı makaledir.

1917 Rus Devrimi (Ekim Devrimi) ve İç Savaş'ın yol açtığı ekonomik kriz, yoksulluk ve insanî felaketlerin yaşandığı bir dönemde kaleme alınan bu makale, hasta ziyaretleri gibi geleneksel uygulamaların cehaleti körüklediğini vurgulamıştır. Dinî liderlere hitap ederek hijyen önlemlerinin yaygınlaştırılmasındaki rollerini ön plana çıkarmış; mikrobiyoloji ve dezenfeksiyonun bilimsel argümanlarını İslamî değerlerle birleştirmiştir. Didaktik tonu ve hastalığı "savaş alanındaki top ateşi"ne benzeten metaforları, makaleyi ikna edici ve anlaşılır kılmıştır. Nasreddin Hoca'ya atıfta bulunan *"kızılcık katranı"* gibi folklorik unsurlar, Türk kültür geleneğiyle güçlü bir bağ kurmuştur. Kırım Tatar Türkçesiyle kaleme alınan makale, millî kimliği ve 1920'lerin sorunlarını yansıtmaktadır. Makale, Arap alfabesinden Latin alfabesine aktarılarak Türk okuyucular için uyarlanmıştır.

Abdurrahman Rahmi KADRİZADE (1876-1938)

1876 yılında Kırım'ın Tavdayır Köyü'nde Müftü Abdülkerim Efendi'nin ailesinde dünyaya geldi. İlk eğitimini köy mektebinde ve Tavdayır medresesinde aldı. Erken yaşta babasını kaybetmesi üzerine, kardeşlerinin himayesine girdi. Arapça, Farsça, Rusça dillerinin yanı sıra astronomi ve coğrafya bilimlerini de mükemmel bir şekilde öğrendi. Sonunda medresede müderris ve vaiz olarak görev aldı.

1917 yılında Kırım Şeriye Mahkemesi Merkezi Komitesi üyesi olarak I. Kırım Tatar Kurultayı'na aday gösterildi. 1920'li yıllarda "Yeni Dünya" gazetesinde çalıştı. Sürekli hastalığı nedeniyle 1930'lu yıllarda işinden ayrıldı ve 1938 yılında vefat etti.

Abdurrahman Kadrizade, Kırım Tatar edebiyatında şair ve çevirmen olarak tanınmaktadır. Eserleri "Millet", "Yeni Dünya", "İleri", "Közaydın" gibi millî yayınlarda Eski-Kırım, Çirki, Rahmi, A. Rahmi Kadrizade mahlasları ve gerçek adı ile basılmıştır.

Tahir Kerim_agustos8.indd 13 5.08.2025 15:09:00

HUDDÂM EFENDİLERİN DİKKATİNE

Millet. 1920. Sayı 23 (74). 24 Şubat.

Uzun zamandır gayrimüslim topluluklar arasında büyük bir hızla yayılan sıpnoy tif (lekeli humma) hastalığı, bu zor günlerde Müslüman halkımızın arasına da girip yayılmış ve halkımızı yok etmeye, zarar vermeye ve perişan etmeye başlamıştır. Ne yazık ki, halkımızın çoğu sağlık ve hijyen kurallarının en basitlerinden bile habersiz olduğu için, bu tür bulaşıcı ve hızla yayılan hastalıklardan korunmayı bilmemektedir. Bir kişi hastalandığında, komşular ve akrabalar onun hâlini hatır sormak için hemen evine koşmakta ve bu, hastalığın çok hızlı bir şekilde yayılmasına neden olmaktadır. Bu tür bulaşıcı hastalıklardan ölenlerin kıyafetleri ve yatak takımlarını dezenfekte etme gereği kimsenin aklına gelmediği gibi, bu eşyalar başkalarına verilip giydirilmekte, bazılarının yatak, yastık ve yorgan gibi eşyaları ile malları satılmakta; uzak köylerden gelenler, hasta ziyareti veya cenaze duası gibi nedenlerle hastanın bulunduğu ya da cenazenin çıktığı odalarda yatıp kalmaktadır. Bu tür dikkatsizlikler yüzünden, bu hastalıklar toplumumuza bir kez girdiğinde bir daha çıkmamakta ve büyük bir korkuyla tahribat yapmaktadır. Öyle ki, bir evde kimse kalmayıp kapısının kilitlendiği durumlar sıkça görülmüştür. Oysa hijyen kurallarına uyan diğer topluluklarda böyle felaketler yaşanmamakta; bir evde biri hastalandığında diğerleri kendilerini koruyabilmektedir. Nadiren bir evden iki, çok ender olarak üç kişi hastalanabilir, ancak bir evin tamamen yok olması gibi bir felaket bu topluluklarda görülmez.

Günümüz tıp bilimi, bir şeyi binlerce kez büyüten hurdebin (mikroskop) adlı aletin icadıyla, tüm bulaşıcı hastalıkların gözle görülmeyen, mikrop ve bakteri denen küçük canlıların etkisiyle ortaya çıktığını keşfetmiştir. Birçok bulaşıcı hastalığın mikrobu bulunmuş, bu mikroplar hayvanlara bulaştırıldığında hastalığın ortaya çıktığı gözlemlenmiş ve bulaşıcı hastalıkların mikroplar yoluyla yayıldığı, iki kere ikinin dört olduğu gibi açıkça kanıtlanmıştır.

Hastalıkların bulaşma yolları farklıdır. Bazıları sadece yiyecek ve su yoluyla ağızdan mideye girer, bazıları havaya karışarak solunum yoluyla bulaşır, bazıları ise vücuttaki yara veya çatlaklar aracılığıyla bedene ulaşır. Yiyecek ve su yoluyla bulaşan hastalıklardan korunmak nispeten kolaydır. Örneğin, kolera mikrobunun yalnızca yiyecek ve suyla bulaştığı kesinleştiğinden, yiyecek ve suyu kaynatarak tüketen, ellerini ve ağzını sürekli kaynamış suyla yıkayan, yemek kaplarını sineklerden koruyan kişiler koleraya yakalanmaz; bu kesin ve kanıtlanmış bir gerçektir. Brüşnoy tif (karın tifüsü) denen hastalık da böyledir.

Ancak veba gibi, şu anda sözünü ettiğimiz sıpnoy tif (lekeli humma) hastalığı böyle değildir. Bu hastalık sadece yiyecek ve içecek yoluyla bulaşmaz; hastanın vücuduna, kıyafetine veya yatağına temas etmekle, hatta hastayı ısıran bit veya pire gibi haşerelerin sağlıklı bir insanı ısırmasıyla da bir kişiden diğerine geçer. Bu nedenle, şu anda karşı karşıya olduğumuz sıpnoy tif (lekeli humma) hastalığından son derece dikkatli korunmak ve ihtiyatlı olmak gereklidir.

Örneğin, biri hastalandığında hemen doktor çağrılmalı; doktor, hastalığın bulaşıcı olduğunu, özellikle sıpnoy tif (lekeli humma) olduğunu söylerse, tüm talimatları eksiksiz uygulanmalıdır. Mümkünse hasta hastaneye götürülmeli; bu mümkün değilse, evde bakılırken hasta sağlıklı insanlardan ayrılmalı, yani izole edilmelidir. Hastaya bakmak için bir kişi görevlendirilmeli; bu kişi büyük bir dikkatle hareket ederek karbonovaya kislota (karbolik asit), sulema (süblime) ve farmalin (formaldehit) gibi mikropları öldüren maddeleri düzenli kullanmalıdır. Özellikle bit ve pire gibi haşerelerden kaçınılmalı ve her durumda temizliğe büyük özen gösterilmelidir. Hastalıktan kurtulanların veya ölenlerin kıyafetleri, çamaşırları ve yatak takımları bir kazanda en az yarım saat kaynatılmalı; hastanın yattığı oda mutlaka doktor veya sağlık

Tahir Kerim_agustos8.indd 14 5.08.2025 15:09:01

görevlisi tarafından dezenfekte edilmelidir. Aksi takdirde, bu oda güvenli kabul edilemez. Cenaze çıktığında dua için topluluk çağrılacaksa, bu başka bir evde yapılmalı, hastanın bulunduğu eve girilmemelidir. Hastayı ziyaret edenler hastanın yanına yaklaştırılmamalı; çok yakın akraba olup girmesi gerekenler ise hastanın yanında oturmamalı ve uzun süre kalmamalıdır.

Bunun aksine hareket edenler kendilerini bile bile tehlikeye atar. Zira yukarıda belirttiğimiz gibi, hastalığın nasıl yayıldığı kesin bir şekilde kanıtlanmıştır. Türkçede lekeli humma denen sıpnoy tif (lekeli humma) hastalığına yakalanmış bir hastanın yanına girmek, iki taraftan top, tüfek ve pulemyot (makineli tüfek) yağmuru altında bir savaş alanına girmekten farksızdır. Bu nedenle, savaşta kurşun tehlikesini azaltmak için siperlere sığınmak gerektiği gibi, hastalıktan korunmak için de belirtilen önlemlere uyulmalıdır. Dahası, bu tehlike daha büyüktür; çünkü kurşun görünmese de vızıltısı duyulur, oysa mikrop denen zehirli kurşun gözle görülmez. Bu yüzden daha fazla dikkat gereklidir.

Bu konuyu halkımıza anlatmak çok zordur; özellikle bazıları, "Kaderde yoksa bir şey olmaz" diyerek anlamak istemez ve bir evden hasta çıktığında diğerinin neden hastalanmadığını sorar. Oysa bu düşüncede olanlar, "Kaderimde yoksa ölmem" diyerek kurşunların atıldığı bir alana koşmaz, sokakta silah sesi duyduklarında evlerine girip pencerelerini bile kapatırlar. Kaderinde ölüm olmayanların savaşta sağ döndüğünü düşünmezler. Hasta yanında bulunup da hastalanmayanların durumu ise farklı sebeplere bağlıdır. Örneğin, tifüs birkaç çeşittir ve brüşnoy tif (karın tifüsü) o kadar bulaşıcı değildir. Ayrıca, sıpnoy tif (lekeli humma) hastalığına bir kez yakalanıp iyileşen bir daha hastalanmaz. Nadir de olsa bazı insanların bedenleri mikroplara direnç gösterir, ancak bu çok enderdir ve kimse kendisinin bu kişilerden biri olduğunu bilemez; bu nedenle herkes korunmalıdır.

Yüce Allah, Kelâm-ı Kadîm'inde "Kendi ellerinizle kendinizi tehlikeye atmayın" buyurmuş, sevgili Peygamber'imiz ise veba gibi bulaşıcı hastalıkların olduğu yerlere gitmememizi emretmiştir. Mütevazı görüşümüze göre, bu konuyu halkımıza anlatmak ve tehlikeden kaçınmanın, bazılarının sandığı gibi sadece doktorların sözünü dinlemek değil, Allah ve Resûl'ünün emirlerine uymak olduğunu bildirmek, huddâm efendîlerin en önemli dinî ve toplumsal görevidir.

"Kaderimde yoksa ölmem" diyerek kurşunların atıldığı bir alana koşmaz, sokakta silah sesi duyduklarında evlerine girip pencerelerini bile kapatırlar. Kaderinde ölüm olmayanların savaşta sağ döndüğünü düşünmezler. Hasta yanında bulunup da hastalanmayanların durumu ise farklı sebeplere bağlıdır..."

Elbette, dua ederek Yüce Allah'tan bizi korumasını istemeliyiz. Ancak, merhum Hoca Nasreddin Efendi'nin dediği gibi, kızılcık katranını da unutmamalıyız. Şeriat Mahkemesi'miz, huddâm efendîlere bu konuda sözlü ve yazılı talimatlar verirse, değerli bir hizmet yapmış olur.

Yüce Allah hepimizi her türlü bela ve hastalıktan korusun. Amin!

kaynakça

*** Bağımsız Araştırmacı, Kırım, Simferopol; e-posta: tairkerimoff@gmail.com**

1- Cavtobeli, Z. Tercüman ve edebiyatçı / Edebiyat sevdaları (Edebi makaleler). Taşkent, 1983. 128 s. S. 69-77. (Kırım Türkçesi).

2-Eski Qırımlı. Kermençikli'ye nazire // Millet. 1918. Sayı 128. 21 Ekim. (Kırım Türkçesi).

3- Ş. Kadrizade, Kadrizade ve onun devri // Yıldız. 1990. Sayı 6. S. 125. (Kırım Türkçesi).

4- İ. Kerimov, Abdurrahman Rahmi Kadrizade'nin bilinmeyen bir ilmî yazısı // Kırım Mühendislik ve Pedagoji Üniversitesinin Bilimsel Notları. Seri: Filoloji. Tarih. 2023. Sayı 2. S. 62–65. (Rusça).

5-Kırımlı. Ben bir Türküm // Millet. 1918. Sayı 95. 19 Ağustos. (Kırım Türkçesi).

6- T. Kirimov, *Kırım Türk edebiyatının oluşumu ve 1917–1920 yıllarında Kırım'daki milli ve demokratik hareket bağlamında ideolojik-sanatsal gelenekler*. Monografi, Saratov, 2025, 308 s. (Rusça).

Tahir Kerim_agustos8.indd 15 5.08.2025 15:09:02